A Vajdaság (és Tóthfalu) helye a Kárpát-medence magyar olvasáskultúrájában

GEREBEN Ferenc

Tanulmányomban arra törekszem, hogy a vajdasági magyarság olvasási szokásairól informáló empirikus adatokat összegyűjtsem, és egységbe rendezzem. Az alapinformációkat egy, az ezredforduló éveiben végzett széles körű kérdőíves felmérés-sorozat szolgáltatta; a korábban is közölt reprezentatív vajdasági adatokat most a bácskai Tóthfaluban 2005-ben, valamint a vajdasági fiatalok körében 2008-ban lefolytatott kérdőíves vizsgálat tapasztalataival hasonlítjuk össze. Azt reméljük, hogy ha hézagos is lesz a kép, felmutatja az utóbbi évek vajdasági olvasáskultúrájának felnőtteket és fiatalokat jellemző néhány árnyalatát.*

Identitástudat és olvasáskultúra

Az olvasás személyiségépítő, érték-háztartásunkat és ismereteinket gazdagító hatásáról most nem kívánok részletesebben szólni. Mivel azonban az olvasás szerepét nemzeti kisebbségek közegében vesszük górcső alá, szólnunk kell az olvasáskultúrának az azonosságtudattal való kapcsolatáról. A magyar irodalom és az irodalomtudomány részéről ez a kapcsolat a reformkor óta gazdagon és sokrétűen kifejtett témának számít; *Görömbei András* konkrétan a határon túlra került nemzetrészek oldaláról mint identitástvédő intézményt elemzi visszatérően az irodalom szerepét.[1] A képet színesítendő az identitástudat és az olvasói teljesítmények összefüggéseit az empirikus szociológia eszközeivel kívánjuk megközelíteni. Korábbi és újabb vizsgálataink (Gereben 1999 és Gereben 2005) során ismételten bebizonyosodott, hogy az olvasáskultúra minősége meglehetősen szoros szálakkal kapcsolódik az identitástudathoz, s azon belül a nemzeti azonosságtudathoz: a mennyiségi és minőségi szempontból deficitesnek tekinthető olvasáskultúra inkább hiányos, negatív vagy közömbös identitástudattal hajlamos társulni, az aktív és érték-telített olvasói teljesítmények pedig főleg a nemzettudat pozitívabb, tudatosabb és egyúttal differenciáltabb formációit vonzzák.

Az *1. táblázat* részletesebben mutatja be ezt az összefüggésrendszert: az ezredfordulón, több ország felnőtt magyar lakossága körében végzett reprezentatív felméréseink eredményei alapján.[2] A táblázat a *Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?* kérdésre adott válaszok alapján felállított identitás-kategóriák[3] kapcsolódását mutatja

* A 2008. november 7-én Zentán rendezett olvasáskonferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

1. táblázat

*Az egyes nemzeti identitástípusok által preferált könyvolvasási szokások (olvasásgyakoriság, ízléskategóriák)**
öt ország felnőtt magyar népességében
(18 éven felüli reprezentatív felnőtt minták adatai alapján)

Identitás-kategóriák	Magyarország 2000	Szlovákia (Felvidék) 1999	Ukrajna (Kárpátalja) 1999	Románia (Erdély) 1998	Szerbia (Vajdaság) 2000
Válaszhiány, meghatároz-hatatlan	nem (időnként) olvasók; „lektűr”	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem olvasók; „ismeretközlő”, („bestseller+ lektűr”)	nem olvasók; „ismeretközlő”	nem vagy időn-ként olvasók; „bestseller+ lektűr”
Negatív és kö-zömbös	nem olvasók; („ismeretközlő”, „bestseller+ lektűr”	nem (és ritkán) olvasók; „lektűr”, „ismeretközlő”	nem olvasók; „bestseller+ lektűr”	(nem vagy na-gyon ritkán olva-sók); „bestseller+ lektűr”, „ismeret-közlő”	nem olvasók; „bestseller+ lektűr”
Természetes adottság	nem (nagyon rit-kán) olvasók; „ismeretközlő”, „lektűr” („romantikus”)	nagyon ritkán (és nem) olvasók; „ismeretközlő” („romantikus” „lektűr”)	„bestseller + lektűr”; („ismeretközlő”)	nem olvasók; „bestseller, + lektűr”	nem és nagyon ritkán olvasók; („bestseller+ lektűr”, („romantikus”)
Tartozni vala-hová	(**rendszeres** olvasók) **„modern”**	(olvasók); „lektűr”, „ismeretközlő” („romantikus”)	(**rendszeres**_ olvasók); **(„modern**+ **klasszikus”)**	(időnként és **rendszeresen** olvasók)	(**rendszeres** olvasók); („ismeretközlő”)
Közös anya-nyelv, kultúra	**rendszeres** (időnként) olvasók; **„modern”**	rendszeres olvasók; „romantikus” **(„modern**+ **klasszikus”**)	(időnként és **rendszeresen** olvasók); **„modern+ klasszikus”** („ismeretközlő”)	időnként és **rendszeresen** olvasók; **„modern+ klasszikus”**	időnként (és **rendszeresen**) olvasók; **„modern+ klasszikus”,** „bestseller I.”
Pozitív érzelmek	**rendszeres** olvasók; „bestseller”, „romantikus”	időnként olvasók; „romantikus”, „bestseller I.”, („lektűr”)	nem olvasók, időnként (**rendszeresen**) olvasók; „romantikus”, („bestseller”)	időnként (és **rendszeresen**) olvasók; „bestsel-ler I.”, „romanti-kus”, („bestseller + lektűr”)	nagyon ritkán és **rendszeresen** olvasók; „ismeretközlő”, „romantikus”
Vállalás, feladat	(**rendszeres** olvasók); **„modern”**, („romantikus”)	időnként (és **rendszeresen**) olvasók; „bestsel-ler II.”, **„modern+ klasz-szikus”**, („bestseller I”)	(**rendszeres**) olvasók; **„modern+ klasszikus”**, („bestseller I.”, „ismeretközlő”)	(időnként és **rendszeresen**) olvasók; **„modern+ klasszikus”**	olvasók; „romantikus”, **„modern+ klasszikus”**, („bestseller I.”)

* A táblázat egyes celláiban látható olvasási teljesítményszintekbe az adott identitás-kategória képviselői az átlagosnál nagyobb eséllyel – általában a legmagasabb arányban – sorolódtak be. (Zárójelbe tettük a mérsékeltebben, de ugyancsak preferált identitás-elemek által vonzott olvasási szinteket.) A szemléletesség kedvéért a **pozitív olvasási teljesítményeket** félkövéren szedtük.)

be a különböző olvasási szokásokkal. A táblázat alsó és felső sávja meglehetősen jól kivehető üzenetekkel szolgál. Akik számára a nemzeti közösséggel való kapcsolatteremtés csak *töredékesen* vagy *sehogy* nem sikerül, illetve akik ezt nem is ambicionálják, vagy ha igen, számukra ez pusztán negatív élményt jelent (lásd. az első két identitáskategóriát), azok nagy eséllyel az olvasáskultúrának is a legdeficitesebb fokozatához tartoznak: nem vagy nagyon keveset olvasnak, s ha igen, főleg kommerciális és praktikus igénnyel teszik ezt. A *cselekvően vállalt,* feladatorientált (a táblázatban a legalsó) identitáskategóriába tartozó kérdezettek viszont mindegyik vizsgált régióban általában sokat (vagy a kevésnél többet) olvasnak, és többnyire a régebbi és az új értékes irodalom, illetve a színvonalasabb szórakoztató irodalom („bestseller I.") elkötelezettjei.

A *pozitív érzelmekre* támaszkodó, emocionális beállítódású identitáskategóriához – ugyancsak több ország magyarságára kiterjedő érvénnyel – a rendszeres olvasók mellett már inkább a kevésbé gyakran olvasók vonzódnak, és azok, akiknek ízlésvilágához a romantikus, és a hatásosságra és a „nagy" irodalom látszatára törekvő, ún. bestseller irodalom dominanciája áll közel. (Úgy tűnik, hogy a kifejezetten érzelemcentrikus identitástípusnak a kilencvenes évek végén tapasztalt visszaszorulása egyúttal ízlésbeli holdudvarának megváltozását is eredményezte, ugyanis a kilencvenes évek első felében ez az identitás-beállítódás még sokkal jobban vonzódott a klasszikus irodalmi értékekhez.) A *kulturális* elemekkel (anyanyelv, művészetek, hagyomány, történelmi emlékek, stb.) átszőtt identifikációs típus holdudvarában megjelenő olvasási teljesítmények – meglehetősen logikus módon – egyenletesen magas színvonalúnak mutatkoznak. Valamelyest hasonló a helyzet a *„tartozni valahová"* (közösséghez, nemzethez, szülőföldhöz, stb.) kategória esetében is, amely a jelek szerint (talán csak a szlovákiai magyarságot leszámítva) a színvonalas kulturális környezetben találta meg adekvát közegét. Ugyanez már korántsem mondható el a *„természetes adottságként"* definiált – meglehetősen reflektálatlan – önazonosság-típusról (amely szerint az identitás egyszerűen „beleszületés" dolga), s amely beágyazódott a kevésbé színvonalas olvasói teljesítmények közé.

Az identitástudat és az olvasáskultúra kapcsolatát a megfelelő típusok *együttjárásával* jellemezhetjük, mivel – eszközök híján – nem nyomozható ki, hogy melyikük befolyásolta erősebben a másikat. Hipotézisünk szerint olyan *kölcsönös* hatásról van szó, amelynek gyermekkorban az olvasási oldala (vagyis az olvasmányoknak az identitás és az értékrend kialakulására gyakorolt hatása) az erősebb, idősebb korban pedig fordítva: inkább a kialakult identitás (és értékrend) befolyásolja az olvasmányválasztást. Meg kell még jegyeznünk, hogy a *vajdasági* olvasók identitás/olvasáskultúra kapcsolatrendszere a többi ország magyarságához képest semmi rendhagyó vonást nem mutatott fel.

Sajtótermékek olvasása

A különböző típusú sajtótermékek olvasásáról a *2. táblázat* tájékoztat, összevetve négy ország felnőtt magyar népességének adatait. (Sajnálatos módon erdélyi kérdőívünkben nem szerepeltek sajtó-olvasással kapcsolatos kérdések.) Mielőtt összehasonlítanánk a különböző országokban élő magyarok teljesítményét, meg kell jegyeznünk, hogy mind a napilapok, mind a hetilapok, mind pedig a folyóiratok olvasottsága Magyarországon a nyolcvanas évekhez viszonyítva az ezredfordulóra jelentősen (15–25%-kal) visszaesett, s érzékelhetően csökkent az egyes sajtótípusok olvasásának gyakorisága is, s megállapíthatjuk azt is, hogy mindhárom sajtóműfajnak Magyarországon van a legkisebb olvasótábora. A vajdasági eredmények a hetilapok olvasásában Kárpát-medence szerte élen járónak mutatkoznak; a napilapok, és különösen a havi lapok esetében viszont elmaradnak a határon túli magyarok átlagos teljesítményétől.

A *2. táblázat* az országos minták adataival (és a vajdasági Tóthfalu nevű kisközség adataival kiegészítve) mutatja be a sajtóolvasás határon

inneni és túli helyzetét. Lehetőséget nyújt továbbá vizsgálódásunk egyik fontos szempontjának érvényesítésére, a nyelvválasztás tanulmányozására is: vagyis hogy a különböző típusú sajtótermékek olvasása milyen mértékben történik anyanyelven, s azon belül kizárólag (vagy túlnyomórészt) magyarul.[4]

közül – abszolút és relatív értelemben egyaránt – leginkább a hetilapok esetében találkozunk.

A sajtótermékek olvasási nyelvével kapcsolatosan a következő alaptendenciákat tapasztaltuk.

1) Általában a határon túli napi-, heti- és havilap-olvasók nagyobb része (több mint fele)

2. táblázat

Magyar nemzetiségű felnőtt népesség különböző sajtótermékeket (és ezen belül magyar nyelvűeket) olvasó hányada négy országban és Tóthfaluban (1999–2005)(18 éven felüli reprezentatív minták százalékos adatai)*

Sajtótermékek olvasása	Magyarország 2000**	Szlovákia (Felvidék) 1999	Ukrajna (Kárpátalja) 1999	Szerbia (Vajdaság) 2000	*Tóthfalu*[5] *(Vajdaság) 2005*
Szokott *napilapot* olvasni Ebből magyarul (is), ill. **főleg magyarul**	63	79 68 – **42**	78 72 – **61**	68 62 – **45**	*61* *60 – 58*
Szokott *hetilapot* olvasni Ebből magyarul (is), ill. **főleg magyarul**	64	88 79 – **48**	79 74 – **62**	87 81 – **67**	*76* *74 – 72*
Szokott *folyóiratot (havilapot)* olvasni Ebből magyarul (is), ill**. főleg magyarul**	29	82 70 – **34**	67 63 – **51**	55 49 – **32**	*27* *26 – 25*

* Magyarországon: magyar állampolgár

** Magyarországon nem kérdeztünk rá a sajtóolvasás nyelvére.

A táblázat tanúsága szerint a Vajdaságban az ezredfordulón a felnőtt magyar lakosság bő kétharmada szokott napilapot, 87%-a hetilapokat, és 55%-a havi lapot (folyóiratot) olvasni. A 2007-ben végzett Kárpát-panel projekt reprezentatív felmérési adata szerint az újságolvasók aránya szűk kétharmados (64%) volt6, vagyis – némi csökkenés mellett – nagyjából tartotta a pozícióját.

A 2. táblázat nyelvhasználati adatainak értelmezési lehetőségeit a vajdasági napilapolvasókon szemléltetjük: a 68%-nyi (felnőtt) újságolvasón belül 62% legalább felerészt anyanyelvén szokott olvasni (vagyis 6% főleg szerbül olvas napisajtót!); továbbá a felnőtt magyar népesség 45%-a túlnyomórészt vagy kizárólag anyanyelvén olvassa a napilapokat. A Vajdaságban dominánsan anyanyelvi olvasással a három sajtótípus kizárólag, illetve főleg magyarul szokta olvasni a sajtótermékeket. (Ez az állítás leginkább a kárpátaljai magyarokra igaz, és kivételesen nem áll a felvidéki havilap-olvasókra.)

2) Ha a határon túli nagyobbrészt (vagy legalább felerészben) anyanyelven olvasók arányát (a 2. táblázat celláinak alsó sorában található első adatot) összevetjük a magyarországi százalékos arányokkal, akkor kiderül, hogy a különböző sajtótermékek *magyar nyelven történő olvasása is elterjedtebb a határon túl, mint Magyarországon.*

3) A *folyóiratok (havilapok)* esetében még azoknak az aránya is magasabb volt határon túl, akik túlnyomórészt vagy kizárólag magyarul olvasnak.(lásd a félkövéren szedett számadatokat!)

4) A dominánsan anyanyelvi sajtóolvasásban általában Kárpátalján mértük a legmagasabb, Felvidéken a legalacsonyabb arányszámokat; a vajdasági magyarok az újság- és folyóirat-olvasás terén a felvidékiekhez, a hetilapok túlnyomórészt magyar nyelvű olvasásában – élenjáró adattal – a kárpátaljaiakhoz állnak közel.

A táblázat összehasonlításul a bácskai *Tóthfalu* adatait is tartalmazza, ahol 2005 nyarán végeztünk a felnőtt lakosságot reprezentáló mintán kérdőíves felmérést.[7] A tóthfalusi napi- és hetilap-olvasási arányszámok a vajdasági átlagtól csak kevéssel maradnak el, a folyóiratok olvasásában azonban jelentősen. A dominánsan anyanyelvi napi- és hetilapolvasás terén viszont – színmagyar faluról lévén szó – Tóthfalu messze meghaladja a vajdasági átlagot. (Vö. Botás 2007)

Vajdaság-szerte (2007-ben) *a Magyar Szó* c. napilap (52%), a *Családi Kör* c. hetilap (18%), és a *Blic* c. szerb napilap (6,5%) volt a legnépszerűbb (Gábrity Molnár-Rác 2007); Tóthfaluban pedig (2005-ben) a *Magyar Szó* (69%),[8] a *Családi Kör* (49%), a *Hét Nap* 27%), a *Kiskegyed* (11%) és az *Új Kanizsai Újság* (5%). (Botás 2007)

A sajtótermékek olvasásának a határon túli magyarok körében észlelt *rétegspecifikus* vonásait összefoglalva – ezredfordulós vizsgálataink eredményei alapján – megállapíthatjuk, hogy a különböző periodikumok olvasására a fiatalközépkorú és kvalifikáltabb szellemi foglalkozású rétegek hajlamosabbak, s ugyanők (főleg ha lokálisan is kisebbségben vagy egyenesen szórvány-helyzetben élnek) olvassák leginkább az ország többségi népének nyelvén íródott sajtótermékeket, akár magyar lapokkal együtt. *A dominánsan anyanyelvi sajtóolvasással leginkább az idősebb* (folyóiratok esetében inkább középkorú) *nyugdíjas és szellemi foglalkozású, valamint a tömb-magyar szituációban élő rétegekben találkoztunk.* (Ezek a tendenciák alapvonásaikban megegyeztek a kilencvenes évek elején a környező országokban – akkor Erdélyben is – észlelt tendenciákkal.) Mindez azt jelenti, hogy a környező országok magyar kisebbségi sajtójának (és a határon túl is olvasott magyarországi sajtótermékeknek)[9] – különösen a Felvidéken és a szórványokban – egyre inkább számolniuk kell az adott ország többségi nyelvén írt lapok konkurenciájával. Az idősebb értelmiségiek és – ha olvasnak egyáltalán sajtót – a nyugdíjasok még kitartanak ugyan magyar lapjaik kizárólagos használata mellett, de a *fiatalabb, képzettebb rétegek körében egyre inkább hódit a többnyelvű sajtóolvasás.*

Tapasztalatunkkal egybecseng az Identitás Kisebbségkutató Műhelynek a vajdasági (jórészt a tanuló) ifjúság körében végzett 2008-as felmérése is,[10] amely a szerb *Blic* olvasását 14%-osnak mérte a vajdasági átlagot jelentő 6,5%-kal szemben, ráadásul a fiatalok rendszeresebben olvassák a szerb lapot, mint a Magyar Szót. (Badis 2008/b) E felmérés nyomán megfigyelhető *a fiatalság (főleg anyanyelvi) sajtótermékek iránti apadó érdeklődése* is: a napi- és havilapokat mintegy 10%-kal kevesebb fiatal olvassa, mint az ezredfordulós vajdasági átlag; a hetilapoknál a visszaesés már egyenesen drámai, 27%-os (Badis 2008/b).

A könyvolvasás gyakorisága

A 2000-ben végzett magyarországi felmérés 1985-ös reprezentatív vizsgálatunkhoz képest jelentős *visszaesést* tapasztalt: a 18 éven felüli *könyvolvasók* (a felmérést megelőző évben legalább egy könyvet elolvasók) aránya 64%-ról 49%-ra, az ún. *rendszeresen* (havi átlagban legalább egy könyvet) olvasók aránya pedig 19-ről 12%-ra csökkent. A 2005 őszi adatok pedig az olvasók arányának további csökkenéséről (40%-ra) vallanak. (Nagy–Péterfi, 2006:32)

Az ezredfordulós felmérési adatok alapján Erdélyben és Kárpátalján a felnőtt korú magyarok 65–70%-át találtuk könyvolvasónak, Felvidéken és a Vajdaságban pedig 60–60%-át, tehát mindenütt többet olvasnak, mint Magyarországon (49%). A rendszeres olvasók aránya határon túl és Magyarországon egyaránt 10–15% között mozgott, az alsó küszöböt Kárpátalja és Vajda-

ság, a felsőt Felvidék és Erdély mérte ki. Sajátos módon a kevésbé modernizálódott keleti térségek (Erdély, Kárpátalja) tradicionális értékrendjének szellemi talaján nagyobb olvasási aktivitás mutatkozott, mint a modernizáltabb felvidéki és délvidéki magyarság köreiben; nem is beszélve az anyaországról, amely a Kárpát-medence leggyengébb olvasási teljesítményét nyújtja. Fogyatékos polgári értékvilággal társuló modernizációs folyamat egyfelől, polgári értékeket ápoló premodern állapotok másfelől: többszörösen is ellentmondásos helyzet kontúrjai rajzolódnak ki! (Persze csak akkor beszélhetünk igazi ellentmondásról, ha a „polgári" jelző bizonyos kulturális értékvilágokra, s annak részeként az aktív olvasói magatartásra is alkalmazható!)

Éljünk azzal a lehetőséggel, hogy Tóthfalu képében van egy megkutatott bácskai kisközségünk, ahol a reprezentatív vajdasági vizsgálat minden fontosabb kérdését feltettük.[11] A *3. táblázat*[12] az összehasonlítást nemcsak a vajdasági átlaggal, hanem más országok magyar falvainak adataival is lehetővé teszi.

3. táblázat

Könyvolvasók százalékos aránya a felnőtt falusi lakosság körében

	Tóthfalu (Vajdaság) 2005 [%]	**Zetelaka** (Székelyföld) 2002 [%]	**Magyarországi falvak** (2000)	
			2000 lakos alatt [%]	2–10 000 lakos [%]
Könyvolvasók	43	55	35	37
Ebből rendszeres olvasók	4	13	8	11

A 3. táblázat tanúsága szerint Tóthfalu felnőtt lakosságának 43%-a bizonyult könyvolvasónak. Falusi helyszín lévén várható volt, hogy elmaradnak a 60%-os vajdasági átlagtól (vö. a 2. ábrával), de elmaradnak a székelyföldi község, *Zetelaka* 55%-os könyvolvasói hányadától is; viszont megelőzik a magyarországi különböző nagyságrendű községeket. A rendszeres könyvolvasás terén minden vizsgált helyszínhez képest nagy Tóthfalu deficitje. Erdély olvasási mutatói a közelmúltig nagyon jók voltak, a legjobbak a Kárpát-medence magyar nemzetrészei közül, így a Tóthfalu–Zetelaka „párharc" eredménye nem kelthet túl nagy meglepetést.

A zentai Identitás Kisebbségkutató Műhely már említett 2008-as, a zentai ifjúsági találkozón készült felmérése[13] képet adott a könyvolvasás helyzetéről is. Mivel az ifjúsági minta csaknem háromnegyede középiskolai vagy főiskolai tanuló volt, nem lehet meglepő, hogy a könyvolvasók aránya lényegesen magasabb (kb. 90%-os) a vajdasági (60%-os) átlagnál, és hogy a rendszeres olvasók aránya is mintegy kétszerese volt az átlagnak.[14] (Badis 2008/b)

A magyarkanizsai könyvtárosoknak a még fiatalabb (7–18 éves) korosztályra és két falura kiterjedő kisebb méretű kérdőíves vizsgálata[15] szerint a könyvek presztizse/olvasottsága erősen

csökkenőben van, a tv és a könyv közül a gyerekek egyértelműen a tv-t részesítik előnyben. A jövőre nézvést ezek nem túl bíztató jelzések. Bár az adat nem általánosítható, mégis figyelemre méltó: a megkérdezett gyerekek (fiatalok) közel négyötöde azt mondta, hogy – iskolai kötelezettségein kívül – mindössze éves gyakorisággal szokott könyvet olvasni. (Vörös 2003: 314)

Milyen nyelven olvasnak?

Visszatérve az ezredfordulós felnőtt-vizsgálatokhoz, a sajtótermékekhez hasonlóan vizsgáljuk meg a könyvek esetében is az olvasás *nyelvét.* Megállapíthattuk, hogy *a határon túli könyvolvasmányok többsége anyanyelven íródott,* de az egyes országok magyarsága között elég nagy különbségek mutatkoznak. A szlovákiai magyarok körében például „csak" mintegy kétharmados volt azoknak a könyvolvasóknak az aránya, akiknek elmúlt évi olvasmányai túlnyomó többségben (91–100%-ában) magyar nyelvűek voltak, míg a többi határon túli közösségben ezek aránya 80% körül mozgott: vagyis úgy tűnik, hogy a szlovákiai magyarok olvassák a legtöbb nem magyar (értelemszerűen főleg szlovák) nyelvű könyvet. (Visszatekintve a kilencvenes évek első felében végzett vizsgálatainkra, a magyar nyelvű olvasmányok nagyon hasonló arányszámaival találkoztunk akkor is, csak a vajdasági magyarok növelték azóta érzékelhető mértékben anyanyelvű olvasmányaik arányát.) (Vö. Gereben 1999:198)

Nem változtak meg a „réteg-otthonosságot" illető alapvető tendenciák sem: az olvasmányok nyelvi összetétele a diplomások és a szórványhelyzetben élők körében hajlamos leginkább eltolódni a többségi nép nyelve felé, míg az alacsonyabb iskolázottságú csoportokban és a tömbmagyar vidékeken élők között tetőzik a magyar nyelvű olvasmányok aránya. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a kisebbségi magyar értelmiség zöme a többségi nép nyelvén olvas: 70–75%-uk (Szlovákiában 60%) így is túlnyomórészt magyarul olvassa éves olvasmányanyagát. A szórvány esetében valamivel korábban azt tapasztaltuk, hogy az ott élők többet olvasnak a tömbmagyar vidékek olvasóinál. Most ehhez hozzá kell tenni, hogy ennek a nagyobb olvasmánymennyiségnek viszont kisebb hányada magyar nyelvű, mint ott, ahol a magyarság túlnyomó többségben él. Itt is elmondható, hogy ez a kisebb hányad relatív természetű: a szórványban élő könyvolvasóknak a többsége (mintegy 55–65%-a) ugyanis túlnyomórészt magyar nyelvű könyvek olvasója. Ugyanis ugyanazt állapíthatjuk meg, mint amit a kilencvenes évek elején tapasztaltunk: a szórványnépesség (tömbmagyar vidékekhez viszonyított) nagyobb olvasási gyakorisága nem okvetlenül jelent több magyar olvasmányt, de *több magyar, mint nem magyar* olvasmányt jelent.

Az olvasmányok nyelvét – a nyelvhasználat egyéb színtereivel összevetve – azt tapasztaljuk, hogy a nyelvválasztási szokások erősen kapcsolódnak egymáshoz: az olvasmányok elsősorban azok körében magyar nyelvűek, akik az iskoláikat is (végig) magyar nyelven végezték, és a hétköznapi élet különböző színterein is anyanyelv-domináns kétnyelvűségben élnek. A „vegyes" tannyelv többnyire a magyar nyelvű olvasmányok szerényebb (51–90%-os) többségét indukálja, a (végig) többségi nép nyelvén elvégzett iskola pedig tapasztalatunk szerint a nem magyar olvasmányok dominanciáját mozdítja elő.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az olvasás gyakoriságának van-e kapcsolata az olvasmányok nyelvének megválasztásával. Úgy tapasztaltuk, hogy az olvasott könyvek túlnyomó többségére kiterjedő teljes anyanyelvi dominancia inkább a ritkábban olvasókra jellemző, míg a magyar könyvek szolidabb többségi aránya (51–90%) – nyilván összefüggésben e kategória említett magasabb végzettségű réteg-hátterével – főleg a rendszeres könyvolvasók körében fordult elő. Tehát *az olvasmányok többnyelvűsége kedvezni látszik a gyakoribb könyvolvasásnak* (és fordítva) *egészen addig a mértékig, amíg az idegen nyelv az anyanyelvet nem kezdi háttérbe szorítani.* (A magyar nyelvű olvasmányok 26–50%-

os, s főleg a 25% alatti kategóriája már ismét gyengébb olvasási teljesítménnyel járt együtt.) Vagyis a kisebbségi magyar olvasáskultúrára nem okvetlenül a „tiszta" nyelvhasználati formák hatnak termékenyítőleg, hanem az *anyanyelv-domináns, de a más nyelvek által közvetített (szakmai és kulturális) értékekre is nyitott beállítódás.* Ez a másik nyelv a kisebbségben élő magyarság esetében sokszor (de nem kizárólag) az állam többségi nyelvét jelenti. Az összefüggés többségi helyzetben, például Magyarországon is működik: a magyaron kívül más nyelvet is ismerők lényegesen nagyobb arányban bizonyultak könyvolvasónak (azon belül rendszeres olvasónak), mint a csupán egy nyelven olvasók. (Gereben 1998:54)

Honnan szerzik be az olvasmányokat?

Egészítsük ki a könyvolvasás témáját néhány információval, amelyek a *könyvekhez való hozzájutás* lehetőségeire utalnak A *4. táblázat* (forrás: Kövesdi 2006) a vajdasági és a tóthfalusi könyvbeszerzési források igénybevételét veti egybe.

4. táblázat

„A legutóbbi olvasmányát honnan, illetve, hogyan szerezte be?"

(A beszerzés módjának százalékos megoszlása)

A beszerzés módja	Tóthfalu, 2005	Vajdaság, 2000
Könyvesbolt, vásárlás	14,3 %	10,8%
Közkönyvtár	12,0%	11,6%
Családi könyvtár	27,3%	43,9%
Baráti kölcsönzés	28,5%	24,6%
Ajándék	14,3%	7,9%
Egyéb	2,4%	1,2%
NT	1,2%	0%
Összesen	**100%**	**100**

Látható, hogy a „hivatalos források", a könyvesbolt és a könyvtár[16] meglehetősen visszafogott szerepet játszanak: a Vajdaságban általában a „jobb időkben" felhalmozott családi könyvtárak jelentik a fő beszerzési forrást; Tóthfaluban, ahol ezek a gyűjtemények kevesebb háznál és szerényebb mértékben halmozódtak fel,[17] inkább a barátoktól kölcsönzött és az ajándékként kapott könyvek kaptak nagyobb hangsúlyt. A zentai ifjúsági találkozón végzett 2008-as vizsgálat[18] szerint a fiatalok által legutóbb olvasott könyveknek az átlagosnál jelentősen nagyobb hányada származott könyvtárból és könyvesboltból, sokkal kisebb részaránya családi könyvtárból.[19] A nagyobb választékot, a széleskörű és egyúttal célzott igények kielégítését lehetővé tevő beszerzési helyek (könyvtár, könyvesbolt) aktívabb igénybevétele kapcsolatban van azzal a ténnyel, hogy a vizsgált fiatalok túlnyomó többsége valamilyen iskolatípus tanulója volt.

Miket és kiket olvasnak?

Magyarországon az olvasás minőségi mutatói – a hagyományos értelemben vett esztétikai-kulturális értékek tekintetében – az utóbbi évtizedekben legalább olyan mértékű visszaesést sejtetnek, mint a már említett mennyiségi adatok. Magyarországon másfél évtized alatt a *legutóbbi olvasmányok* között a 20. századinál régebbi (romantikus és realista) *klasszikus* irodalom aránya jelentősen csökkent, a *szórakoztató* irodalom aránya pedig növekedett. Emelkedett az elolvasott *ismeretközlő* könyvek aránya is. (A non-fiction iránti kereslet növekedését természetesen nem tarthatjuk negatív tendenciának, legfeljebb akkor, ha a szépirodalom teljes mellőzésével jár együtt – ami egyébként egyre gyakoribb jelenség.)

Ha ezeket a tendenciákat összevetjük a határon túli adatokkal, az derül ki, hogy a klasszikus irodalom különböző válfajait inkább Magyarország határain kívül, a kommerciálist pedig Magyarországon preferálják. (A non-fiction és a modern irodalom esetében viszonylag kiegyensúlyozott

az érdeklődés.) Tehát *a kisebbségben élők körében kedveltebb az értékesebb irodalom és erősebb a hagyományőrző attitűd*. Ugyanakkor az is tény, hogy a Pázmány Péter Katolikus Egyetem 2002-es, a székelyföldi Zetelakán végzett reprezentatív vizsgálata a korábbi erdélyi adatokhoz képest a klasszikus irodalom olvasásának visszaesését, és a szórakoztató irodalom jelentős előretörését tapasztalta. (Éhmann 2004:12)

Az aktuális olvasmányok szerzőinek nemzetiség szerinti megoszlását vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy határon túl mindenütt magasabb a magyar szerzők aránya, mint az anyaországban (2000-ben); az amerikai, jórészt bestseller-szerzőké viszont alacsonyabb. Vagyis a *határon túl jobban ragaszkodnak a hagyományos értékhez és a nemzeti irodalomhoz*, és egyelőre nem, vagy csak lassabban és fékezetten követik a Magyarországon évtizedek óta egyre jobban kibontakozó kommercializálódás és amerikanizálódás tendenciáit.

Eddig az olvasmányanyag egészének összetételét elemeztük, most konkrét szerző-nevekkel szeretnénk illusztrálni az olvasói érdeklődést jellemző főbb Kárpát-medencei tendenciákat. A magyarországi – több évtizeden végigvonuló – olvasmánylisták elemzésétől most eltekintünk, de álljon itt a határon túli vizsgálatokkal egyidős, 2000-ben készült felmérés legolvasottabb szerzőinek bestseller-írók által uralt tíz fős élmezőnye: *Danielle Steel, Robin Cook, Lőrincz L. László, Jókai Mór, Moldova György, Wilbur Smith, Vavyan Fable [Molnár Éva], Hedwig Courths-Mahler, Dallos Sándor, Stephen King.*[20]

Az *5. táblázat* tanúsága szerint a határon túl az ezredfordulón még mindenütt Jókai vezetett az olvasottságban, és bár jelen van a szórakoztató irodalom is, a nemzeti klasszikusok „aranycsapata" mindenütt (főleg Erdélyben) felvonult. És ugyancsak Erdélyben jelentős szerepet kaptak a régió saját, immár klasszikusnak mondható írói (Tamási Áron, Sütő András) is. Ugyanakkor utaltunk már a zetelaki negatív irányú változásokra: a székelyföldi nagyközségben a legolvasottabb írónak (2002-ben) az egy hajszállal *Wass Albert*et, *Jókai*t és *Gárdonyi*t is megelőző *Danielle Steel*t találtuk. (Éhmann, 2004:11)

5. táblázat

A legutóbbi olvasmányok legnépszerűbb szerzői reprezentatív magyar minták felnőtt könyvolvasói körében

Sorszám	Erdély (1998)		Kárpátalja (1999)		Felvidék (1999)		Vajdaság (2000)	
	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában	Szerzők	Az összes olvasmány %-ában
1.	Jókai M.	5,8	Jókai M.	4,6	Jókai M.	3,6	Jókai M.	6,8
2.	Wass A.	2,9	Rejtő J.	3,5	Steel, D.	3,1	Rejtő J.	3,4
3.	Mikszáth	1,8	Mikszáth K.	2,3	Cook, R.	2,2	Steel, D.	3,1
4.	Móricz Zs.	1,8	Szilvási L.	2,0	Rejtő J.	1,4	Gárdonyi G.	2,3
5.	Gárdonyi G.	1,7	Dumas, A.	1,7	Dallos S.	1,2	Móricz Zs.	2,3
6.	Rejtő J.	1,4	Mitchell, M.	1,2	Mitchell, M.	1,2	King, St.	2,0
7.	Petőfi S.	1,2	Nemere I.	1,2	Móricz Zs.	1,2	Zilahy L.	2,0
8.	Steel, D.	1,1	Gárdonyi G.	1,2	Christie, A.	1,0	Kosztolányi D.	1,7
9.	Sütő A.	1,1	Móricz Zs.	1,2	Berkesi A.	0,9	Mikszáth K.	1,7
10.	Tamási Á.	0,9	Berkesi A.	0,9	Heller, J.	0,9	Cook, R.	1,4

A vajdaság szerző-listát erős kétarcúság jellemzi: a nemzeti klasszikusok, a Szabadkáról elszármazott *Kosztolányi* és az Újvidéken elhalálozott *Zilahy Lajos* mellett erősnek mondható az amerikai bestseller-irodalom képviselete is. A *6. táblázat* (forrás Kövesdi 2006) a 2000-es vajdasági szerzőlistát a 2005-ös tóthfalusival párosítja. Az eltérésekből nehéz elkülöníteni azokat, amelyek az idő múlásából, és azokat, amelyek a helyszín változásából (konkrétan: az átlaghoz képest a falusi helyszínből) adódnak. Mindenestre feltűnő *Jókai* visszaszorulás*a*, *Wass Albert* „vajdasági íróvá" válása, a *Biblia* élre törése. Némileg Zetelakához hasonlóan, Tóthfaluban is *Danielle Steel* ostromolja a klasszikusok népszerűségét, de még nem tudott eléjük kerülni.

6. táblázat

A legutóbbi olvasmányok legnépszerűbb szerzői

	Tóthfalu, 2005		Vajdaság, 2000	
Sor-szám	**Szerző**	**%**	**Szerző**	**%**
1.	Gárdonyi Géza	8,4	Jókai Mór	6,8
2.	Biblia	5,6	Rejtő Jenő	3,4
3.	Wass Albert	5,6	Steel, Danielle	3,1
4.	Steel, Danielle	4,2	Gárdonyi Géza	2,3
5.	Molnár Ferenc	2,8	Móricz Zsigmond	2,3
6.	King, Stephen	2,8	King, Stephen	2,0
7.	Petőfi Sándor	2,8	Zilahy Lajos	2,0
8.	Mitchell, Margaret	2,8	Kosztolányi Dezső	1,7
9.	Fekete István	2,8	Mikszáth Kálmán	1,7
10.			Cook, Robin	1,4

* Az összes olvasmány százalékában

Az aktuálisan legolvasottabb szerzők listája a 2008-as ifjúsági vizsgálatban[21] már teljesen másképpen alakult: az élre a Harry Potter szerzője, *J. K. Rowling* került, őt *St. King*, *P. Coelho,* valamint *Dan Brown* és *D. Steel* követi, és csak utánuk bukkan fel néhány magyar klasszikus. (Badis 2008/b) Itt is el kell mondanunk, hogy a jelentősnek tűnő „profilváltásban" összemosódik az idő múlásának és az átlagtól jelentősen eltérő karakteres (fiatal tanuló) rétegnek a szerepe, de mindkettő afelé mutat, hogy az irodalmi hagyomány, a *nemzeti klasszikusok népszerűsége csökkenőben van.*

Emlékezetes olvasmányok, kedvenc írók

Iménti következtetésünk azonban egyelőre csak az aktuális érdeklődésre, az éppen olvasott könyvek összetételére vonatkozik. Az irodalmi hagyományt ugyanis erősen őrzi az emlékezet, a múltbeli kedves olvasmányok képében. Az utóbbi két évtized szélesebb körű, magyar közegű vizsgálataiban (bárhol és bármely országban végeztük), ha a *nagy olvasmányélmények* után érdeklődtünk, mindenütt az *Egri csillagok* vezette a listát, és *A kőszívű ember fiai* vagy *Az arany ember* követte, valamint többnyire a *Pál*

utcai fiúk. Nem volt ez másképp a Vajdaságban sem, ahol ezredfordulós vizsgálatunk e művek után Szilvási Lajos *Egymás szemében* című regényét, Tamási *Ábel*ét, és az örökifjú bestsellert, az *Elfújta a szél*t találta különösen emlékezetes olvasmánynak (Gereben 2005:133). A zentai ifjúsági találkozó fiatal közönsége[22] – amint láttuk – aktuális olvasmányai között nem részesítette előnyben a magyar klasszikusokat, de olvasmányélményeik között első helyen mégis az *Egri csillagok* áll, majd – a *Harry Potter*rel holtversenyben – a *Pál utcai fiúk.* (Badis 2008/b). Jókai-mű azonban itt nem került be az élmezőnybe.

Az adorjáni gyerekek körében végzett szűkebb körű vizsgálat[23] olvasmányélményei között jórészt az iskolai kötelező olvasmányok szerepeltek (mint ahogy jórészt a felnőtt-korú interjúalanyok körében is!): az *Ábel a rengetegben*, a *Tüskevár*, a *Légy jó mindhalálig* stb. (Vörös 2003:318)

7. táblázat

„Kik a legkedvesebb írói?”

	Tóthfalu, 2005		**Vajdaság, 2000**	
Sorszám	*Szerző*	*%*	*Szerző*	*%*
1.	Petőfi Sándor	44,6	Jókai Mór	27
2.	Jókai Mór	25,76	Mikszáth Kálmán	11
3.	Arany János	18,9	Móricz Zsigmond	9
4.	József Attila	16,2	Rejtő Jenő	8
5.	Mikszáth Kálmán	13,5	Petőfi Sándor	7
6.	Gárdonyi Géza	12,1	Arany János	6
7.	Ady Endre	10,8	Kosztolányi Dezső	6
8.	Móricz Zsigmond	8,1	Szilvási Lajos	5
9.	Steel, Danielle	6,7	Zilahy Lajos	4
10.	Wass Albert; King, Stephen	5,4	King, Stephen	4
11.	Kosztolányi Dezső; Móra Ferenc	4,1		
12.	Lőrincz L. L; Rejtő Jenő, Szabó Magda; Christie, Agatha; Fekete István; Juhász Gyula; Karinthy Frigyes; Verne, Jules; Németh László; Weöres Sándor	2,7		

Végül a *kedvenc („legkedvesebb”) írók* listáira térek ki, amelyek – ugyancsak nem aktuális intenzív olvasottságot feltételezve – erősen hagyományőrzőnek bizonyultak. Ezt tanúsítja a *7. táblázat* is, amely a vajdasági reprezentatív mintától nyert ezredfordulós szerző-lista mellé ismét a megfelelő tóthfalusi adatokat párosítja. (Kövesdi 2006)

Mindkét „kedvenc”-lista élmezőnyében (az első 7–8 helyen) szinte kizárólag veretes nemzeti klasszikusokat találunk, írókat és költőket egyaránt. Az olvasói panteonban elnyeri méltó helyét *Jókai* is, még ha pozitív imázsa már nem köthető egy-egy régen oly sikeres művéhez. A tóthfalusi lista sajátossága, hogy kiugróan magas említésszámmal *Petőfi*t állítja az élre, jelezvén egyúttal, hogy egy kisebbségi (falusi) közösségnek milyen nagy szüksége van olyan kulturális szimbólumokra, amelyeknek közismertségéhez és konszenzusteremtő erejéhez nem férhet kétség. Régi tapasztalat, hogy ezek a „kedvenc”-listák mindig konzervatívabbak az aktuális olvasmánylistáknál, mert jórészt az egykori olvasói múlt és az iskolában sokszor emlegetett szerzők emlékét őrzik, de a nagyon népszerű aktuális olvasmányok (illetve szerzők) előbb-utóbb belopakodnak e panteonokba is. Ezt látjuk a *7. táblázat* utolsó helyein, ahol már megjelentek *D. Steel* és társai. Van némi érdekessége annak, hogy a vajdasági „kedvencek” 8. helyén az a *Szilvási Lajos* áll, akinek több évtizeden át tartó magyarországi népszerűsége a Kádár-rendszer letűntével oszlott szerteszét, illetve tolódott át a határon túlra.

A vajdasági magyar fiatalok 2008-as zentai találkozóján[24] külön-külön kérdeztek rá a nagyon kedvelt *magyar* és *nem magyar* szerzőkre. (Az előbbiek lényegesen több említést kaptak, mint az utóbbiak.) Érdekes, hogy a tanultabb vajdasági fiatalok olvasói panteonjában a legmagasabb talapzatra három klasszikus *költő* került: *Petőfi, József Attila* és *Ady*, és csak utánuk következik *Jókai, Móricz* és *Fekete István*, valamint még egy nagy költő, *Arany János.* (Badis 2008/b) Mivel az aktuális olvasmányok listáján nem találtuk nyomát költőknek, arra kell gondolnunk, hogy valójában egy olvasási múzeum „trezorjába” nyerhettünk betekintést, ahol olyan kincseket őriznek, amelyeket már nem használnak a hétköznapi életben, de megbecsülik őket. A külföldi kedvencek között is vannak „muzeális” jellegűek (pl. *Shakespeare*), de többségük már a kurrens olvasmánylistákról költözött át ide: *Stephen King, Rowling, Agatha Christie* stb. (Badis 2008/b)

Összegzés

Bemutatásunk célja a Kárpát-medencében, azon belül főleg a Vajdaságban élő magyarok olvasáskultúrájának empirikus vizsgálatokon alapuló felvázolása volt. Az olvasáskultúra magyarországi helyzetéhez képest a határon túl jobb teljesítményekkel – a napi-, heti- és havilapok, valamint a könyvek nagyobb arányú olvasásával, az irodalmi értékek és hagyományok iránti magasabb igényekkel – találkoztunk. Az olvasmányok nyelvének dominánsan az anyanyelvet találtuk, a fiatalabb és tanultabb rétegekben azonban növekvőben van a nem magyar nyelvű olvasmányok aránya.

Vizsgálataink tapasztalata szerint a Kárpát-medencében még létezik egy anyanyelvi kulturális talapzat, egy magyar „szövegközösség”, amely átnyúlik a Vajdaságba is. Erre, amíg megvan, lehet identitást, nemzet- és nyelvpolitikát, jövőképet építeni. De tudnunk kell, hogy ezt a talapzatot sokféle eróziós folyamat ostromolja (modernizáció, asszimiláció, szekularizáció, kommercializálódás, haszonelvű gondolkodás stb.), és egyre nagyobb repedések mutatkoznak rajta, elsősorban az anyaországban. Azonban az újabb keletű, illetve a fiatalabb korosztályokat megcélzó határon túli felmérések is csökkenő tendenciát tapasztalnak a klasszikus irodalmi hagyomány iránti olvasói érdeklődésben és az olvasáskultúra értékorientáltságában egyaránt. Számolnunk kell azzal, hogy a szépirodalom, és azon belül is az értékesebb, a szórakoztatás mellett az ön- és közösségépítést is vállaló irodalom további teret veszít az olvasmányszerkezetben, elsősorban Magyarországon, de a határon túl, így a Vajdaságban is: a nemzeti (és világirodalmi) klasszikusok mellett, illetve helyett egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak a nemzetközi bestseller-irodalom, valamint az ezoterikus, áltudományos műfajok divatos szerzői.

A Magyarországon kívül élő magyar nemzetrészeket bizonyos mértékben védi tradicionálisabb értékrendjük, valamint a kisebbségi helyzet fokozott identitásszükséglete, amely – mint írásom bevezetésében azt kifejtettem – jelentős részt a

nívós olvasáskultúrából, és annak anyanyelvi értékeiből táplálkozik, de ennek az egymásra utaltságnak az is következménye lehet, hogy a zavarossá váló forrás magát az identitásigényt is csökkenti. Ehelyett annak a módozatait kellene keresni, hogy az egyéni és társadalmi előbbre jutáshoz szükséges modernizációs jelenségek (magasabb iskolázottság, civilizációs vívmányok, demokratikus egyéni és közösségi jogok stb.) a jól kipróbált *hagyományos értékekre épülve, és ne azok ellenében* fejtsék ki hatásukat.

Jegyzetek

1. A kisebbségi sorsot bemutató emblematikus irodalmi alkotások sorában, többek között Domonkos István: Kormányeltörésben c. versét is elemzi Görömbei (2003:70–71).
2. Ennek során Erdély (1998), Kárpátalja (1999), Felvidék (1999), Vajdaság (2000) és Magyarország (2000) felnőtt (18 éven felüli) magyar lakosságának (500 főtől 1000 főig terjedő) reprezentatív mintáin végeztünk kérdőíves felmérést a nemzeti, kulturális és (Tomka Miklós kérdéseivel) a vallási identitástudat témakörében. A Kárpát-medence kisebb-nagyobb, a magyarok által (is) lakott 244 településén a kérdezőbiztosok összesen 3839 kérdőívet töltöttek ki. A vajdasági kutatás 21 településre és 562 főre terjedt ki. A kérdőíves felmérést a KÓD Kft és – Gábrityné Molnár Irén vezetésével – a szabadkai Magyarságkutató Tudományos Társaság közreműködésével végeztük. A vizsgálat eredményeinek kötetben történt összefoglalását lásd: Gereben 2005.
3. Az identitástudat kérdésével, típusaival már többször és több helyen foglalkoztam (ld. föntebb idézett művek). Konkrétan a vajdasági magyarok identitás-jelenségeivel egy Tóthfaluban 2002-ben rendezett konferencián, ill. annak anyagát közzétevő kötetben (Gereben 2002), ezért az egyes identitás-kategóriák ismertetésére az alábbiakban csak vázlatosan térek ki.
4. Előre megadott válaszlehetőségeinket életszerűvé és kiegyensúlyozottá akartuk tenni azáltal, hogy a kérdőívben a „főleg magyarul" válaszváltozat mellé beiktattuk a „főleg nem magyarul" /szerbül, szlovákul stb./, valamint az „egyformán magyarul és nem magyarul" kategóriákat is. A 2. táblázat e kategóriák alapján, de más csoportosításban közli az adatokat.
5. Botás 2007. A tóthfalusi felmérésről lásd a 7. jegyzetet.
6. Gábrity Molnár – Rác 2007:120. Sajnos, ez a kutatás nem tért ki a többi sajtótermék és a könyvek olvasására.
7. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológus hallgatóival 2005 júliusában 203 kérdőívet töltöttünk ki és számos interjút készítettünk az akkor közel 750 lakosú színmagyar faluban. Ezúton is köszönjük Utasi Jenő plébános atyának kutatásunk hathatós erkölcsi és gyakorlati támogatását! A kutatás során a médiahasználattal kapcsolatos adatokat Botás Bernadett egyetemi hallgató dolgozta fel, aki a szakdolgozatát is ebből a témából írta. (Botás 2007)
8. Az adat sajátossága, hogy néhány százalékkal meghaladja a tóthfalusi napilapolvasók arányát (ld. 2. táblázat), ami azt jelenti, hogy a Magyar Szó olvasottsági adatai inkább az ismertségre, illetve a jelenlegi mellett a korábbi olvasottságra utalnak. (Ez a jelenség természetesen más lapoknál is érvényesülhet, de kisebb mértékben, mert ismertségük is jelentősen kisebb.)
9. Lásd példaként a *Kiskegyed* tóthfalusi olvasottságát!
10. A kérdőíves felmérést a zentai Nyári Ifjúsági Napok 2008 júliusi rendezvénysorozatán megjelent mintegy 23 ezer magyar fiatalt reprezentáló 573 fős mintán végezte Badis Róbert. A kérdezettek átlagéletkora 20–21 év volt, 72%-uk volt középiskolai tanuló, illetve főiskolai/egyetemi hallgató. (Badis 2008/a)
11. Tóthfalu könyvolvasási szokásairól Kövesdi Rita egyetemi hallgató készített kutatási jelentést (Kövesdi 2006).
12. A *tóthfalusi* adatok forrása: Kövesdi 2006. A székely nagyközségben, *Zetelakán* ugyancsak a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológus hallgatóival készítettünk 403 főre kiterjedő reprezentatív felmérést, 2002 nyarán. Az olvasási adatokat lásd: Éhmann 2004. A *magyarországi* falusi adatok forrása: ezredfordulós (2000-es) magyarországi felmérésünk adatbázisa.
13. Lásd a 10. sz. lábjegyzetet!
14. A fiataloknak nagyobb hányada, közel egyharmada mondta rendszeres könyvolvasónak magát, de ha kontrollként alkalmazzuk az ezredfordulós (és korábbi) vizsgálataink „havonta átlagosan legalább egy könyv" kritériumát, akkor kb. 20% bizonyul rendszeres olvasónak. (Vö. Badis 2008/b)
15. *Adorján* és (kontrollként) *Kispiac* volt a két helyszín, ahol alsó- és felsőtagozatos tanulók és egy műszaki középiskola növendékei voltak a kérdezettek, összesen 86 kérdőívet töltöttek ki. A korcsoportok szerinti megoszlás nem ismert. (Vörös 2003:309)
16. Ezredfordulós vajdasági felmérésünk szerint a könyvtári tagok aránya a felnőtt-korú magyar népességen belül 17,5%-os

volt; Tóthfalun, ahol 2005-ben nem is volt könyvtár, 5%-os. (Kövesdi 2006)

17. A 100 köteten felüli házi könyvtárral a vajdasági reprezentatív minta 38%-a, Tóthfaluban 11% rendelkezett. (Kövesdi 2006)
18. Lásd a 10. sz. lábjegyzetet!
19. A fiatalok olvasmányainak 22%-a volt (friss) vásárlás, 26%-a könyvtári kölcsönzés eredménye, és egyötöde származott a családi könyvtárból. (Badis 2008/b)
20. A 2005-ös országos reprezentatív TÁRKI-OSzK-vizsgálat magyarországi olvasottsági listája alaptermészetében nem változott , de pozitív értelemben kissé színesebb: Dan Brown, *D. Steel, Jókai, Wass Albert, Rejtő, Moldova, Vujity Tvrtko, Lőrincz L. László, Kertész Imre, Márai Sándor.* (Nagy–Péterfi 2006:33)
21. A zentai ifjúsági találkozó résztvevőiről van szó: lásd a 9. sz. lábjegyzet!
22. Lásd a 10. sz. lábjegyzet!
23. Lásd a 15. sz. lábjegyzetet!
24. Lásd a 10. lábjegyzet!

Hivatkozott irodalom

Badis 2008/a BADIS Róbert: Ifjúságkutatás 2008. Zenta : Identitás Kisebbségkutatási Műhely. [Kézirat]

Badis2008/b BADIS Róbert: A vajdasági magyar fiatalok olvasási szokásai. Előadás az „Ezt az ereklyét…" címen a 2008. november 7-én Zentán rendezett konferencián.

Botás 2007 BOTÁS Bernadett: Egy vajdasági magyar falu médiafogyasztási szokásai. Piliscsaba. [Kézirat]

Éhmann 2004 ÉHMANN Gáborné HAVAS Mária: Zetelaka olvasásszociológiai vizsgálata. In. Könyvesház 1–2. (A Művelődés melléklete)

Gábrity - Rác 2007 GÁBRITY MOLNÁR Irén – RÁC Lívia: Kárpát panel – Vajdaság. In: Kárpát panel, 2007. A Kárpát-medencei magyarság társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés. (Szerk.: Papp Z. Attila, Veres Valér) Bp. : MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 120-184.p.

Gereben 1998 GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében Bp. : OSzK.

Gereben 1999 GEREBEN Ferenc: Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Bp. : Osiris ; MTA Kisebbségkutató Műhely. 213–218. p.

Gereben 2002 GEREBEN Ferenc: A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása. In: Nemzet és haladás. A magyarság helyzete a XX. században. (Szerk. Hódi Sándor.) Tóthfalu : Logos. 54–80. p.

Gereben 2005 GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata. Bp. : Lucidus. 163–173. p.

Görömbei 2003 GÖRÖMBEI András: Az anyanyelv védelmének változatai a kisebbségi magyar irodalmakban. In: Irodalom és nemzeti önismeret. Bp.: Nap K. 63–79. p.

Kövesdi 2006 KÖVESDI Rita: Kulturális fejlődés és olvasáskultúra Tóthfaluban. Piliscsaba. (Kézirat).

Nagy–Péterfi 2006 NAGY Attila–PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról. = Könyvtári Figyelő, 2006. 1. sz. 31–44. p.

Vörös 2003 VÖRÖS Anna: Olvasásszociológiai felmérés az adorjáni általános- és középiskolai tanulók körében. In: Adryantól Adorjánig. Kanizsai Szociográfiai Műhely ; Logos Grafikai Műhely.